

NYA AVHANDLINGAR

Suzanne Almgren Mason: *Life in the Labyrinth. A reflexive Exploration of Research and Politics*. Department of Culture and Media/Ethnology, Umeå 2002. 189 s. ISBN 91-7305-274-4.

Vilken roll spelar samhällsforskningen för nationella och internationella politiska åtgärder? Vad är det för kunskap som efterfrågas? Av vem? Vilken kunskap levereras? Av vem? På vilket sätt kan det beröra dem som forskningen borde angå, nämligen de som omfattas av politiska åtgärder? Suzanne Mason, verksam vid institutionen för Kultur och media vid Umeå universitet, ställer de här frågorna i sin doktorsavhandling *Life in the Labyrinth*. Hon har själv arbetat inom ramen för ett fyra år långt EU-projekt, TSER, Targeted Social Economic Research. Projektets syfte var att få fram mer kunskap om förutsättningarna för egenföretagande bland vissa grupper, framförallt kvinnor och minoriteter. Deras framgång eller misslyckande som företagare skulle ses i relation till om de ingått i socialpolitiska åtgärdsprogram. Initiativtagarna till projektet ville veta mer om hur egenföretagarna själva såg på sin verksamhet och sina möjligheter, för att sedan bättre kunna kompensera dem efter deras egna förutsättningar. Projektets viktigaste data bygger därför på ett stort antal självbiografiska intervjuer med egenföretagare. Intervjumaterialet skulle på sikt utgöra underlag för politiska åtgärder. Det innebar att de forskare som anställdes i projektet skulle presentera en analys av det insamlade materialet samt förslag på åtgärder. Projektet skulle göra det möjligt att jämföra situationen i sex olika medlemsländer, Danmark, England, Grekland, Italien, Sverige och Tyskland. I Sverige fick sociologen Aleksandra Ålund ansvaret för projektet och Suzanne Mason anställdes som medarbetare. I januari 2001 avslutades projektet i samband med att slutrapporten lämnades in till EU-kommissionen. Därefter var det dags för Suzanne Mason att börja fundera över sin avhandling inom etnologi. Hon hade redan klart för sig att hon ville skriva en avhandling om projektet.

Under de år som gått hade hon kommit att bli allt mer kritisk till EU-projektet. Redan under projektets gång upplevde hon att det saknades en reflexiv metoddiskussion. En annan orsak till Masons kritik berörde hennes roll som kunskapsproducent inom ramen för ett redan avgränsat fält. Kategoriseringar, avgränsningar och utgångspunkter fanns formulerade från början. Det fanns t.ex. antaganden om att kvinnor och minoriteter hade svårt att klara sig på arbetsmarknaden i de olika länderna. Mason skriver hur hon efter projektets slut nästan sjöd över av all sin kritik.

“I wanted to shout about the ‘plight of immigrant women’, the ‘ethnocentric discourses behind political projects’, the ‘effects of stereotypes in research’ and so on. None of these issues would reveal any earth-shattering new insights individually, but they were particularly important to me in combination. During my development process within the project I had discovered them and their correlation and wanted to share that knowledge with others, especially with people whom I felt could use it. I believed I could discern a bigger picture, a tapestry of tangles and interweavings, and was loathe to let any of the threads go” (s. 18).

Frågan var hur hon skulle kunna förmedla sin kritik? Efter några olika försök bestämde hon sig för att återgå till EU-projektets empiri. Hon läser om slutrapporten och bygger utifrån den upp en diskussion om reflexivitet på flera nivåer. Läsaren kommer nära Mason själv genom hennes *självreflexivitet*. Jag får veta en del om Masons bakgrund och förstår bl.a. att det faller sig naturligt att skriva på engelska. Vidare tar Mason fasta på begreppet *ståndpunktsreflexivitet*. Det betyder att var och en som vill bedriva kritisk forskning måste utgå från en underordnad och marginaliserad position för att sedan söka sig ”uppåt” och ”åt sidan”. Genom att tala om en *intertextuell reflexivitet* lyfter Mason reflexivitetens diskussionen ytterligare en nivå genom att se projektet, men även sina egna forskningsresultat, som konsekvenser av särskilda diskursiva ”sanningar” om

hur verkligheten ser ut. Teoretiskt menar Mason att hon står på en bas av konstruktionism/dekonstruktionism. Utifrån den basen använder hon sig av såväl feministiska som postkoloniala teorier. En sådan teoretisk bas gör att användandet av begrepp som invandrare, invandrarkvinnor, svenskar, minoriteter osv. blir ytterligt komplicerad. Samtidigt som begreppen dekonstrueras används de för att beskriva människor och grupper. Mason skriver att hon använder begreppen eftersom de är nödvändiga officiella begrepp, men att de av läsaren ska förstås i sin dekonstruerade form.

Avhandlingen består av sju kapitel. Förutom inledningskapitlet bygger vart och ett av dem på en del av EU-projektets slutrapport. Det innebär att när läsaren är klar har hon läst slutrapporten i sin helhet och parallellt därmed ett stort antal kritiska och fördjupande kommentarer. Mason använder sig av kursiv stil i de rubriker som tillhör slutrapporten och normal stil för sina kommentarer. Kapitel två, som således bygger på slutrapportens första del, behandlar den statistik och de data som plockades fram i EU-projektets initialskede. I Sverige genomfördes studien i Stockholm, närmare bestämt på Järvafältet. Statistik visar hur fördelningen mellan kön och mellan invandrare och svenskar ser ut på arbetsmarknaden och i synnerhet inom det egna företagandet. Det statistiska materialet var Masons ingång till problemområdet, och idag ställer hon sig frågande till hur hon tänkte då. Mason undrar varför hon inte ställde sig fler frågor, men samtidigt har hon möjligheten att göra det nu. Kapitlet avslutas med hennes första möte med forskarna från de andra fem medlemsländerna. Det ägde rum i ett vårvackert Frankfurt 1998. Samtalen mellan forskarna berörde kategoriseringar, men även forskarnas egna kval och fördomar, något som de kanske inte hade väntat sig.

Kapitel tre handlar om projektets andra fas, då varje medlemsland skulle intervjua fem nyckelpersoner, t.ex. projektledare för socialpolitiska åtgärdsprogram. Kapitlet heter översatt till svenska "Eldsjälar och tillskrivna identiteter" och handlar om attityder i samhället. Vad är det för utgångspunkt politikerna har när de satsar på att få människor att starta egna företag? Det tycks finnas en inställning, att för vissa grupper är det den enda utvägen. I sina kritiska kommentarer ser Mason också tendenser till att svenska kvinnor bemöts utifrån jämlikhetstanken, medan möten med invandrarkvinnor präglas av etnocentrism. Feministiska och postkoloniala perspektiv på materialet öppnar här för frågor om dolda strukturer som förtrycker. Mötet med de andra

forskarna äger efter EU-projektets andra del rum på Kreta. Även här är vädret skönt och läsaren får också veta att vinet smakar gott. Åter tycks diskussionerna mellan forskarna handla om kategorier och betydelsen av att lösa upp dem samtidigt som behovet finns att genast ta tag i dem igen.

Kapitel fyra bygger på Masons tredje delrapport. I enlighet med EU-projektets direktiv ska samtliga forskare genomföra drygt fyrtio självbiografiska intervjuer med kvinnliga och minoritetsföretagare. Dessa ska sedan kodas och programmeras in i ett datasystem som heter NUD*IST, (Non-numerical Unstructured Data Indexing, Searching and Theorising). Datasystemet bygger på en metod kallad Grounded Theory. Metoden är en steg för steg-analys där det ena leder till det andra. När samtliga forskare programmerat in sina intervjuer ska det gå att få fram en modell för hur vissa förhållanden leder till att egenföretagandet blir lyckat eller misslyckat. Vid mötet med de andra forskarna på Kreta visade det sig att många var tveksamma till metoden. Projektet krävde dock att den tillämpades, eftersom det var viktigt att föra samman de olika ländernas material. I sin egen analys tilläts varje forskare vara mer självständig. I den tredje fasen väljer Mason därför att ifrågasätta metoden, såväl de självbiografiska intervjuerna som själva fältet. När samtliga forskare samlas igen, denna gång i ett regntungt Aalborg börjar Mason ana det som hon uttrycker med bokens titel. Många är tveksamma till projektet och framförallt metoden, men de känner samtidigt att det är deras plikt att genomföra projektet enligt riktlinjerna.

I det femte kapitlet skildras den del av slutrapporten som berör de självbiografiska intervjuerna. Mason lyfter fram olika problem som återfinns i berättelserna och som är av både personlig och strukturell karaktär. Det handlar om svårigheten att få kontakt med svenskar och om alltför höga skatter. Mason skildrar fall där det läggs ned resurser och tid från myndigheternas sida för att få igång egenföretagande. Det ges kurser och starta-egget-bidrag. Sedan är det tvärstopp och egenföretagarna får stå på egna ben i en stelbent byråkrati, som drastiskt skiljer sig från allt stöd som fanns i initialskedet. Mason är indignerad å informanternas vägnar. På ett plan vill hon kritisera systemet, men tycker att det är svårt att göra det utan att ta ifrån informanterna deras aktörskap. Hon hamnar i frågan som också är kapitlets titel: *Victims and Agents?* Diskriminering utgör ett framträdande drag. I kommentaren till rapporten frågar sig Mason om man kan tala i termer av diskriminering om

inte informanterna själva gör det? Mason menar att det finns en strukturell diskriminering som framförallt drabbar egenföretagande invandrarkvinnor. Det finns förutfattade meningar om att det är denna grupp som har det svårast på arbetsmarknaden. För att ge dem en möjlighet startas projekt. Föga överraskande, men likväl värt att förundras över, bygger flertalet av dessa projekt på att invandrarkvinnor ska arbeta med matlagning, textilier eller städning. Förutom att detta uppfattas som kvinnliga sysslor uppfattas det som något invandrarkvinnor bör vara mest intresserade av och kunna "naturligt". I detta sammanhang gör sig den postkoloniala tolkningen av ekonomisk teori väl. Med begreppet ekonomisk rasism har kulturgeografen Katarina Mattsson i boken *Sverige och de andra. Postkoloniala perspektiv* (2001) beskrivit hur den till synes neutrala ekonomiska humankapitalteorin omfattar en svenskhetnorm. Teorin handlar om att en persons samlade kapacitet i form av utbildningar och erfarenheter har ett motsvarande värde på arbetsmarknaden. En person höjer således sitt humankapital om hon satsar på exempelvis högre utbildning. På en svensk arbetsmarknad kommer därmed det svenska språket, men också kunskap om svenskt samhällsliv, näringsliv och svenskt "beteende" att vara en tillgång. De som saknar dessa egenskaper och erfarenheter är med andra ord underlägsna konkurrenter på det området.

För att fördjupa kunskapen om dylika strukturer, men även de enskilda informanternas situation skrev Mason en fristående rapport som senare integrerades i slutrapporten. Den återges i kapitel sex. Här har Mason möjlighet att närmare beskriva framförallt ett par kvinnors situation. Det är kvinnor med utländsk bakgrund som ingått i socialpolitiska åtgärdsprogram vilka haft syftet att få deltagarna att starta egna företag. Dessa kvinnor har Mason, till skillnad från de andra informanterna, träffat flera gånger. Under rubriken *Struggles and aspiration* beskriver Mason deras bakgrund, deras familje- och livssituation samt deras syn på framtiden. Dessa "rika" självbiografiska beskrivningar ställs sedan mot det politiska projektets "platta" antaganden om att invandrare dels har svårt att etablera sig på arbetsmarknaden, dels är goda entreprenörer. Det kooperativ som startas inom ramen för ett projekt bygger snarare på behovet av att ordna arbete än på de intressen kvinnorna faktiskt har. Etnologen Lena Gerholm uppmärksammade en gång skillnaden mellan ideal och praktik i boken *Kulturprojekt och projektkultur* (1985). På liknande sätt ser Mason att formuleringarna i de

politiska dokumenten är nästan omöjliga att relatera till de omständigheter människor faktiskt befinner sig i. De politiska dokumenten, samt de projekt som dras igång, tycks nedtyngda av diskurser som anger spelreglerna. Kategorier, hierarkier och "sanningar" om invandrare, kvinnor, exklusion och arbetsmarknad återkommer gång på gång. Mason undrar i slutet av kapitlet litet uppgett hur hon ska kunna beskriva dessa tunga diskurser utan att själv konfirmera dem.

I slutkapitlet, *Winding up the yarn*, anspelar Mason på historien om den röda tråden som räddade Theseus och Ariadne från Minotaurus. Denna grekiska myt återfinns i avhandlingens prolog. I projektets sista fas ska en transnationell jämförelse genomföras och Mason får i uppgift att jämföra situationen för invandrarkvinnor som deltagit i politiska åtgärdsprogram. Nu får Mason stor nytta av datasystemet NUD*IST. Situationen är sig ganska lik i de olika länderna. Mason sammanfattar en rad nackdelar, såsom svårigheten att finansiera företag p.g.a. att man saknar borgen för banklån. Det är enbart de som redan har en stabil ekonomi, t.ex. tack vare en arbetande man, som beviljas lån. Intervjuerna vittnar även om hårt arbete, både inom företaget och i hemmet. Arbetet ger litet betalt och leder till ensamhet. Den tydligaste fördelen tycks vara ett starkt självförtroende.

Mason kritiserar projekten som oftast sker "top-down". De uppmuntrar företagande under förespeglning att det är "kul" att förverkliga sina idéer, att få arbeta självständigt och vara kreativ. Däremot lär sig deltagarna i dessa åtgärdsprogram litet om rutiner, skattesystem och bokföring. Från början till slut utgör diskriminering det stora problemet. "There are clear signs that top-down policies of self-employment for migrant women are informed by stereotypical attitudes of what a migrant woman is and what she is suited for" (s. 170). Mason pekar på ett angeläget dilemma. Sverige och de andra europeiska länderna ger samtliga medborgare samma rättigheter till utbildning och allmän service. Ändå tycks det i praktiken vara svårt att få dessa rättigheter att omfatta även de invandrarkvinnor som forskarna mött inom ramen för projektet. Mason ger genom sin avhandling kunskap om de intervjuades situation och om sin egen läroprocess. Både informanterna och Mason själv tycks befinna sig i en labyrinth uppbyggd av attityder, stereotyper och djupt förankrade etnocentriska föreställningar om hur människor kategoriseras och rangordnas. Dessa anger också hur människor förväntas agera och tänka.

Jag tycker att det är en fascinerande läsning. Avhandlingens uppläggning med de parallella berättelserna, slutrapporten och kommentarerna upplever jag inledningsvis något förvirrande men de utgör så småningom en pedagogisk poäng. Mason håller en personlig stil i kommentarerna. Hon för en intensiv dialog med sig själv och läsaren. Jag ser tydligt framför mig hur hon i inledningsfasen slår på datorn för att sätta sig och läsa om slutrapporten. Det är inte heller svårt att leva sig in i hennes kval över val av klädsel och väska när hon ska gå iväg till sin första intervju med en av ”nyckelpersonerna”. Det är nära och reflexiva textavsnitt som skulle fungera bra att ta upp i undervisningen om fältarbete. Överhuvudtaget har Masons avhandling en pedagogisk karaktär genom att hon tydligt återger i vilka riktningar hennes resonemang går. Som läsare får jag även ta del av tveksamheter och motsägelser. Samtidigt som den personliga stilen och språket utgör en viktig nyansskillnad för att göra avståndet mellan slutrapporten och avhandlingstexten tydlig, kan den vara avledande. Kanske fastnar man i hennes tankar och utveckling i alltför hög grad, medan de stora problem hon faktiskt beskriver hamnar i skymundan?

Att problem är att de tankeväckande analyserna som Mason gör ibland ändå inger en viss matthet. En postkolonial läsning av socialpolitiska åtgärder har fördelar, men kan även upplevas som överdrivna. I en intervju talar en av nyckelpersonerna om dem som kommer till Företagarhuset i Rinkeby. Han säger att de tycks tro att allt blir till guld och gröna skogar bara man startar eget företag. Så enkelt är det ju inte. Det krävs naturligtvis stora personliga insatser för att få det att fungera. Mason drar utifrån detta uttalande en parallell till hur man under kolonialtiden talade nedsättande om afrikaner som om de var lika oförståndiga som en vit tioåring (s. 87ff). Generellt fungerar dock feministiska och postkoloniala läsningar av materialet bra och de ger mycket att tänka på. I ett avsnitt i kapitel tre, där Mason ifrågasätter just valet av fält, Järvafältet och Rinkeby, känns liknelsen med kolonialtidens exploatering av territoriet överväldigande relevant. Masons avhandling sätter fingret på en öm punkt i forskningssammanhang. Samtidigt som forskare kan vara viktiga kritiker och avslöja orättvisa förhållanden kan de (vi, jag) bli de som konfirmerar etablerade strukturer och faktiskt exploaterar människors liv. I synnerhet när forskning bedrivs på uppdrag av politiska institutioner. Av den anledningen hade det varit väldigt intressant att få ytterligare en läsning av Masons avhandling, nämligen av EU-pro-

jektets initiativtagare samt de andra forskarna hon arbetade tillsammans med.

Kristina Gustafsson, Lund

Mikael Vallström: *Det autentiska Andra. Om etnografi, etik och existens*. Skrifter från Etnologiska avdelningen. Uppsala universitet. Etnolore 26. Uppsala 2002. 184 s., ill. English summary. ISBN 91-506-1606-4.

Mikael Vallströms avhandling *Det autentiska Andra. Om etnografi, etik och existens* är en analys av beskrivningar av Norrland. Utgångspunkten är hur man talar om och representerar det etiskt och existentiellt Andra ur en modern ståndpunkt. Syftet med avhandlingen är att analysera och diskutera hur beskrivningarna av ”det norrländska” förhåller sig till, neutraliserar eller förmår lyfta fram detta Andra. Genom denna analys vill författaren ge ett nytt perspektiv på och starta en diskussion kring det etnologiska perspektivet och kring vetenskaplig etik.

Materialet består av etnografiska beskrivningar – reseskildringar, dokumentära skildringar, uppteckningar, dagböcker, brev och egna reflektioner. Detta stoff är i avhandlingen organiserat runt fem huvudkapitel förutom en inledning och en avslutningsdiskussion.

Det första huvudkapitlet *Diskurserna om det lappländska* omfattar Linnés reseskildring *Iter Lapponicum* från 1732, Petrus Læstadius *Journaler* från 1831/33 och Gustav von Dübens *Om Lappland och lapparne* från 1873.

Här beskrivs Linnés skildring i *Iter Lapponicum* som drivet av en dubbel syn på Lappmarken som något både lockande och skrämmande samtidigt som det också är exempel på en överhetens diskurs som drivs av, med Foucaults termer, en vilja att veta.

I beskrivningen av Petrus Læstadius *Journalerna* från 1832 betonar Vallström att det handlar om beskrivningar gjorda av människor som finns i periferin, om än i en överhetsposition, en kluven överhet. Här finns bl.a. en beskrivning av en resa till Stockholm, där Petrus Læstadius ser sig själv som en av De Andra.

Hos antropologen Gustav von Dübens studie från 1873 ses lapparna som företrädare för ett naturfolk som ligger nära mänsklighetens ursprungliga tillstånd. Här finns fortfarande en dubbelhet i förhållande till det Andra som är sublimt, oåtkomligt och också skrämmande. Samtidigt fungerar studien också som en förut-